

Technika, technologijos, ontologija: filosofiniai, sociologiniai ir komunikaciniai aspektai

EDVARDAS RIMKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas, Filosofijos ir kultūros studijų katedra, Trakų g. 1, 01132 Vilnius

El. paštas edvardas.rimkus@vgtu.lt

Straipsnyje apžvelgiama mokslinė konferencija „Technika, technologijos, ontologija: filosofiniai, sociologiniai ir komunikaciniai aspektai“, įvykusi Lietuvos mokslų akademijoje. Konferencijoje nagrinėtos temos: žmogus ir biorobotai, technikos etika, žmogaus samprata transhumanizme, medijų technologijos paradoksai, technologinis mąstymas ir žmonijos katastrofos, inžinieriaus psichologija literatūroje, kapitalizmo technologija, A. Šliogerio filosofija, modernios technologijos ir mitinė sąmonė, instrumentalumo ontologija, postsekuliarybė ir biotechnologijos, netikros naujienos, propagandos technologijos, žmogus ir informacinės technologijos, virtualios mokymosi aplinkos technologija studijų procese ir kt. Straipsnyje aptariamoms pagrindinėms konferencijos pranešėjų mintims.

Raktažodžiai: technika, technologijos, ontologija, etika, medija, komunikacija, visuomenė

ĮVADAS

Gamtinių, nuo žmogaus nepriklausomai atsiradusių, ir techninių-dirbtinių daiktų skirtis buvo svarbi tema jau antikinėje filosofijoje (Aristotelis). Naujaisiais laikais suklestėję gamtos mokslai, kaip pagrindines savo plėtros priemones naudoję eksperimentą ir matematinę kalbą, išskėlė naujų ontologinių klausimų ir paskatino technikos bei technologijų plėtrą. Technika irgi tapo mokslinių tyrimų objektu. Šalia gamtos mokslų atsirado ir technologinės žinios. Technika galiausiai persmelkė ir patį mokslą – ne tik įvairūs mokslininkų naudojami stebėjimo, matavimo instrumentai ir kitokia techninė aparatūra, bet ir įvairiausi mokslinių tyrimų metodai yra mokslą papildžiusios technikos pavyzdžiai. Jau nuo seniausių laikų technikos yra kupinas ir kasdienis žmogaus gyvenimas. Šiandien naudodami techniką ir technologines žinias mes keliaujame, pramogaujame, mokomės ir kt.

Dėl technikos ir technologijų pakito klasikinės santykio su tikrove skirtys – natūralumas / dirbtinumas, gyvybė / techninis artefaktas, realu / įsivaizduojama, tikrovė / reprezentacija, politika / biopolitika – visa tai atsidūrė šiuolaikinių filosofinių apmąstymų ir diskusijų centre (Heidegger, Foucault, Derrida). Ypač svarbus tapo žmogaus ir mašinos santykis

(Manovich), technikos prigimties ir paskirties problemos (Heidegger), medijų ir technologijų santykis (Flusser), technologinių žmogaus tęsinių tematika (McLuhan). Tai klausimai, aktualūs įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų atstovams, jie ir buvo sukviesti šiomis temomis padiskutuoti į mokslinę konferenciją „Technika, technologijos, ontologija: filosofiniai, sociologiniai ir komunikaciniai aspektai“. Mokslo renginys įvyko 2020 m. sausio 29 d. Lietuvos mokslų akademijoje (LMA). Konferencijos organizatoriai: A. V. Matulionis (LMA), M. Taljūnaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, LSTC), T. Kačerauskas, T. Vėželis (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, VGTU), A. Bagdonavičienė (LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius).

TECHNIKOS ETIKA

Arvydas Virgilijus Matulionis (LSTC, LMA) pranešime „Žmogus narve robotų zoologijos sode. Futuristinė vartotojiškos visuomenės prognozė“ teigė, kad ketvirtoji pramonės revoliucija pasireiškė didžiuliais proveržiais technologijose. Atsirado tarptautinis intelektualinis, politinis ir kultūrinis „Transhumanizmo“¹ judėjimas, kuris remdamasis mokslo ir technologijų naudojimu siekia pagerinti žmogaus protines ir fizines savybes. A. V. Matulionis prognozavo, kad dirbtinis intelektas savo potencialu ženkliai pralenks žmogiškąjį, o fantastų kuriami biorobotai ir kt. gali tapti realybe. Pranešėjas išsakė abejones transhumanizmo idėja – kad „postžmonės“ puikiai sutars su biorobotais. Dėl to esą gali būti kaltas pats vartotojiškos visuomenės pobūdis – mes esame prekės, paslaugų teikėjai. Viskas perkama ir parduodama. Nesustabdomas galios ir pelno siekis, panaudojant beribes dirbtinio intelekto teikiamas galimybes, gali užmigdyti šios technologijos keliamo pavojaus jausmą ir išlaisvinti dirbtinio intelekto džiną iš butelio. Jeigu pats dirbtinis intelektas perimtų valdymo funkcijas, žmogui liktų tik biorobotų aptarnavimo veikla, o po tam tikro laiko jam nebereikėtų ir žmogaus paslaugų – tada zoologijos sodas taptų visai tinkama vieta „postžmogui“. Gali būti ir taip, kad biorobotai užsikrės vartotojiškumo virusu. Tada biorobotų rungtynės būtų neišvengiamos.

Pranešėjas teigė, kad gyvename ketvirtosios pramonės revoliucijos sąlygomis, kuri iš esmės keičia visuomenės sandarą. Naujos technologijos reikalauja naujo darbo pasiskirstymo. Visuomenė neperauga vien į kūrybinę. Muziką pasaulyje užsako galingieji. Galia gali būti matuojama įvairiausiais indikatoriais – egzistuoja ne tik ekonominė / turtinė ar finansinė galia, bet ir fizinė, politinė, karinė, ideologinė, nusikalstama, kultūrinė, kūrybinė ir dvasinė; jos tarpusavyje persipina. Galia lemia visuomenės diferenciaciją. A. V. Matulionis išskyrė keturias klases: galios, specialistų, paribio ir užribio. Galios klasė – valdantieji, siekiantys greitos, maksimalios naudos sau čia ir dabar. Specialistai – aukštos kvalifikacijos dirbantieji – užtikrina sparčius proveržius technologijų ir technikos srityse. Paribio klasė – mažai kvalifikuoti ir nekvalifikuoti dirbantieji, kurie dar yra būtini dabartinėje gamybos ir paslaugų teikimo stadijoje, jie dar suduria galus su galais. Užribio klasė – skurstantieji – tiek materialiai, tiek dvasiškai. Ketvirtoji pramonės revoliucija, pasak pranešėjo, sudaro plačiausias perspektyvas galios klasei. Dėl naujų technologijų pelnas didėja ne procentais, o kartais. Būtent specialistai užtikrina ketvirtosios pramonės revoliucijos tapsmą ir eigą. Dėl naujų technologijų plėtros daugybės žmonių tiesiogiai gamyboje nebereikės, jiems teks persikvalifikuoti. Tam tikrame technologijų plėtros etape specialistų paslaugų irgi gali neprireikti. Laukia „postžmonių“ getų perspektyva. Užribio klasė gali tapti visuomenės balastu, išlaikomu iš pašalų ar labdaros. Naujos technologijos ne tik

¹ Šio technomokslinio judėjimo idėjos yra plačiai analizuojamos literatūroje, pvz., Banerji 2019; Honnacker 2020; Markuckas 2020; Soares, Wendell 2020 ir kt.

nesumažins, bet dar labiau didins socialinę atskirtį. Pačiai galios klasei irgi iškyla dirbtino intelekto dominavimo pavojus. Diskusijose buvo svarstomas klausimas, kiek žmogus yra pajėgus suvaldyti dirbtinį intelektą. Pranešėjo nuomone, visa istorija yra paremta žudymu (kai viena rūšis gyvena kitos sąskaita), ir kas gali paneigti, kad yra galimybė, kad nauja rūšis (biorobotai, dirbtinis intelektas ir kt.) bandys sunaikinti dabar dominuojančią rūšį.

Albinas Plėšnys (VU) skaitė pranešimą „Etinių vertybių reikšmė techniniams mokslams“. Jis teigė, kad pagal klasikinės filosofijos tradiciją, kiekvienoje žmogiškosios veiklos srityje reikia remtis praktinio proto nuostatomis, t. y. į etikos principus būtina atsižvelgti priimant sprendimus, susijusius su darymu, elgimusi, veikimu. Šiuolaikinė filosofija, susijusi su pozityvistinėmis nuostatomis, tai ginčija. Paprastai remiamasi dar D. Hume'o padaryta perskyra tarp „yra“ ir „turi būti“. Pranešėjas siekė parodyti, kad argumentai už techninių mokslų vertybinį neutralumą yra abejotini. Kaip teigė A. Plėšnys, šiuolaikinės technikos ir technologijų yda yra ta, kad vyrauja įsitikinimas, jog etiniai principai ir etinės vertybės techniniuose moksluose ir technologijose nėra taikytinos. Klasikinės filosofijos požiūriu, technika yra susijusi su moraliniais vertinimais. Teoriniams mokslams pakanka teorinio proto principų, pavyzdžiui, logikos dėsnų. Bet jeigu yra bent kokia nors užuomina, nukreipta link veikimo, tada klasikinėje filosofijoje būtinai įvedamas praktinis protas. Mąstymui, kuris susijęs su veikimu, reikalinga moralinė norma. Nuo D. Hume'o laikų padėtis kardinaliai pasikeitė: filosofas teigė, kad iš fakto neišplaukia joks vertinimas; jo įsitikinimu, protavimas yra tiesos arba klaidos atskleidimas; jis nori įrodyti, kad sąžinė ir moralinis principas nepriklauso proto sričiai. Tai yra visiškai priešingas, palyginti su klasikine filosofija, požiūris. Sąžinė klasikinės filosofijos tradicijoje priklauso proto sričiai. Jeigu moralinių principų sritį atskiriame nuo proto, tada moksluose nereikia ir moralinių sprendimų. Tokiu būdu iš technikos ir technologijų pašalinama moralinė sritis. Čia yra vienas didžiausių pavojų, grėsmių, kuriuos kelia technika ir technologijos. Teoriniuose moksluose nebūtinai susiduriame su praktinio proto funkcionavimu. Bet jeigu atsiranda veikimas, taip pat ir techninis, – moralinių principų iš karto prireikia.

Tautvydas Vėželis (VGTU) pranešime „Ar įmanoma nauja žmogaus apibrėžtis ir samprata? Pagrindinių transhumanizmo idėjų kritika“ teigė, kad transhumanizmą turėtume skirti nuo posthumanizmo. Reikėtų prisiminti poststruktūralizmo atstovus – M. Foucault ir jo skelbtą subjekto mirties koncepciją, taip pat kitus šiuolaikinio postmodernizmo atstovus – J. Derridą, J. Lacaną, G. Simondoną, J. F. Lyotardą, J. Kristevą, feminizmo tris bangas – tai įvairios subjekto mirties koncepcijos. Posthumanizmas, kurio yra įvairių grupių ir grupelių, pripažįsta savo ryšį su tradicine humanistikos raida ir tradicinėmis žmogaus apibrėžtimis. Vienas ryškiausių transhumanizmo atstovų yra Oksfordo universiteto profesorius Nickas Bostromas. Trumpame kūrinyje „Transhumanistinės minties istorija“ transhumanizmo ištakų jis ieško klasikiniuose senovės graikų Prometėjo, Ikaro mituose, viduramžių alchemijoje, Renesanse. Kaip teigė Giovanni Pico della Mirandola, žmogaus lemtis yra tapti savo paties kūrėju. Pasak T. Vėželio, labai ryškus yra transhumanistų noras išlaikyti santykį su klasikine humanistikos tradicija. Transhumanistai, remdamiesi mokslu ir technika, siekia pagerinti žmogaus protines ir fizines galias ar savybes. Transhumanistai technologijomis ir mokslo pasiekimais siekia išspręsti visas žmonijos bėdas: mirtį, ligas, nepriteklių, netgi moralines problemas. Pranešėjas kėlė klausimus: Ar dar svarbi klasikinės filosofijos gyvybės samprata? Ar galioja Aristotelio įvesta skirtis tarp gamtinių daiktų ir techninių artefaktų? Ar žmogus, gyvenantis 1000 metų, dar yra žmogus klasikinės humanistikos prasme? Diskusijose iškeltas klausimas: Ar siekis prailginti žmogaus gyvenimą nėra antiekologinis – juk žmogus yra didžiausias taršos šaltinis. Pritariant pranešėjui ir matant transhumanizmo norą

neatitrūkti nuo klasikinės Vakarų humanistikos tradicijos, galima pažymėti, kad transhumanizmo idėjos nuo šios tradicijos vis dėlto neišvengiamai atitrūksta – šiuolaikinio mokslo ir technologijų pasiekimai (pvz., biotechnologijų, genetikos, dirbtinio intelekto ir kt.) leidžia manyti, kad žmogų galima ne tik transformuoti, bet ir iš esmės perkurti tiek fizinio kūno, tiek sąmonės / proto prasme. Ką tokiu atveju dar reikėtų klasikinės filosofijos kalbėjimas apie daugiau ar mažiau apibrėžtą žmogaus prigimtį? Turėtume tokią žmogiškosios prigimties sampratą labai išplėsti. Jeigu į žmogaus prigimtį įtrauktume radikalų žmogaus gebėjimą transformuoti savo prigimtį, čia klasikinė humanistikos tradicija neišvengiamai nutrūktų. Transhumanizmo idėjos ir tikėjimas kokia nors apibrėžta žmogaus prigimtimi ar esme tampa sunkiai suderinami dalykai.

Edvardas Šidlauskas (nepriklausomas tyrėjas) parengė pranešimą „Technikos raidos etika“. Jis teigė, kad šiandienos žmogus yra susipykęs ne tik su savo kūnu, protu, bet ir su jį supančia aplinka, pasauliu, kuris tampa vis labiau technologizuotas ir nutolęs nuo savo pirminės būklės. Pranešėjas kėlė klausimus: Ko galima tikėtis iš technologijų raidos ateityje? Kaip jos paveiks žmogų ir jį supančią aplinką? Daugialypis ir sudėtingas technikos fenomeno bei jos raidos klausimas pagrindžia filosofinės refleksijos būtinumą. Pranešėjas teigė, kad žmogus yra įpratęs elgtis agresyviai – žvelgdamas iš aukštesniojo, stipresniojo pozicijos jis išnaudoja gamtą, gyvūnus, kitus žmones. Mes esame nepratę prie lygiavertiško etinio santykio. Mes įsivaizduojam, kad jeigu atsiras pranašesnis intelektas, tai jis būtinai mus išnaudos, baus ir t. t. E. Šidlausko manymu, etiška yra kurti tokias technologijas, kurios tausoja aplinką ir lygiaverčiai veikia viena kitą. Pranešėjo požiūriu, reikia ieškoti naujos etikos galimybės, kur žmogus ir gamta, robotas ir žmogus, robotas ir gamta ir kt. galėtų būti lygiateisio, lygiareikšmio egzistencinio dialogo partneriai, neprimetant nei vienam iš jų galios pozicijos.

Dalia Marija Stančienė (Klaipėdos universitetas) pranešime „Dirbtinis intelektas ir iššūkiai technologijų etikai“ apžvelgė dirbtinio intelekto technologijos istoriją, pateikė reikšmingų istorinių ir dabartinių šios technologijos taikymo pavyzdžių (dirbtinis intelektas – kompiuterinė programa – nugali šachmatų čempioną; sukurti virtualūs žmonės – kompanijos Samsung kūrinys „Neon“ ir kt.). Pranešėja teigė, kad dirbtinio intelekto pavojus – kai sukurta technologija pati gali priimti sprendimus, dirbtinio intelekto sistemos gali tapti nekontroliuojamos. Todėl technologijas reikia sieti ir netgi grįsti etiniais principais, moralinėmis vertybėmis. Kitaip gali būti sunku sukontroliuoti dirbtinio intelekto plėtrą ir neigiamus padarinius visuomenei. Dabar kuriant dirbtinį intelektą į moralinius reikalavimus ne visada atsižvelgiama. Svarbu pasiekti, kad dirbtinis intelektas būtų orientuotas į žmogų, keltų jo gerovę, kad vėliau jis, tapęs nekontroliuojamas, nepradėtų kenkti žmonėms. Turim diegti moralines vertybes į dirbtinio intelekto sistemas, kitaip žmonija gali būti sunaikinta.

TECHNOLOGIJOS, KOMUNIKACIJA, NARATYVAI

Tomas Kačerauskas (VGTU) skaitė pranešimą „Padedą ar trukdo komunikuoti naujųjų medijų technologijos?“ Pranešėjas teigė, kad šiuolaikinę komunikaciją² galima vadinti hiperkomunikacija, kuri yra paskatinta medijų ir kitų technologijų plėtros. Turime naujas medijas, įskaitant internetą, socialinius tinklus, televiziją; turime ir senąsias – tekstus. T. Kačerausko įsitikinimu, dabar visu aštrumu iškyla klausimas, koks yra santykis tarp viešosios komunikacijos, viešo ir asmeninio bendravimo? Kas liko iš to asmeninio bendravimo, kai mes viską

² Komunikacijos problematika nagrinėjama ir kituose autoriaus straipsniuose: Kačerauskas 2018a, 2018b; Kačerauskas, Mickūnas 2020 ir kt.

fiksuojame įvairiais pavidalais: ir vaizdiniu, ir tekstiniu, ir garsiniu? Atsiranda įvairių paradoksų: viešoji komunikacija apvagia asmeninį bendravimą; kuo mes daugiau kalbame apie hiperkomunikaciją, tuo dažniau kalbame ir apie asmeninio bendravimo deficitą. Ar medijos, įskaitant socialinius tinklus, nėra alibi vengiant asmeninio bendravimo? Ar nėra taip, kad mes puolėme į socialinių tinklų mediją ir kitas medijas, naudodamiesi proga išvengti asmeninio bendravimo? Ar tik naujųjų medijų technologijos nėra kaltos dėl to, kad asmeninio bendravimo valiutos vertė nukrito? Viljamas Flusser'is kalbėjo apie įvairius komunikacijos tipus – piramidinį, amfiteatrinį (pvz., televiziją), apie įvairius hierarchinius santykius komunikacijoje. Bet jis dar nebuvo numatęs korinio komunikacijos tipo – kai mes dalijamės įvairiais pranešimais, įskaitant vaizdinius ir garsinius, ir jie platinami vis tarp kitų draugų. Čia iškyla anonimiškumo ir viešumo simbiozė – viena vertus, mes stengiamės viešinti savo kiekvieną žingsnį, kita vertus, turime anoniminę aplinką, kai vienas su kitu nesisveikina ir pan. Tai globalaus pasaulio anonimiškumo terpė, kai mes galime pasislėpti už savo žinučių. Iškyla tikrovės klausimas – kiek tos žinutės tikros? Mes tampame žiūrovai tų scenų, kuriose patys vaidiname. Kas mes, vaidinantys vis naujus ir naujus vaidmenis, ir kas yra mūsų tapatumas? Ar nėra didžiausias socialinių tinklų pavojus – galimybė tapti vienam iš tų vaidintojų, siekiančių kuo didesnių reitingų? Ar mums, kuriantiems savo tapatumą, nėra didžiausia kliūtis pats viešumas socialiniuose tinkluose, arba mūsų priklausymas jiems? Ar mes dar vis turim mokytis bendrauti? Kaip to išmokti? O gal mes turim išmokti nebendrauti? Gal iškyla kaip tik pauzės, tylos reikšmė ir vertė? Aktualus medijų ir technologijų santykio klausimas – ar mes galime nevertoti medijų? Situacija dabar yra tokia, kad negalime be medijų, nes dėl šios mizantropijos kentėtų mūsų asmeninis gyvenimas, darbas ir kt.

Gintautas Mažeikis (VDU) pranešime „Klausti T. Adorno ir J.-F. Lyotard'o apie postmodernų trūkį: technologijų įtaka didžiųjų naratyvų kaitai“ teigė, kad T. Adorno ir J.-F. Lyotard'as sutaria, jog apšviestasis instrumentinis protas, techninis sudaiktinimas, didžiųjų pasakojimų platinimas ir propaganda kuria mąstymą, atsakingą už du pasaulinius karus ir Hirosimą. Prie kaltinimų galime pridėti ir Černobylių su dabartine ekologine katastrofa. Kodėl nesiseka peržengti modernybės likimo? Pranešėjo įsitikinimu, techninis modernistinis mąstymas būtinai mus nuves prie kokios nors katastrofos, o išvengti šios nelaimės nėra įmanoma nesustabdžius pačio modernizmo – tai turėtų būti kažkoks pomodernistinis veiksmas, bet nėra aišku, kas tai galėtų būti. Postindustriniu laikotarpiu varomąja mašina tampa nebe industriniai fabrikai, o supermarketai. Simbiozė industrinio ir postindustrinio supermarketo priveda prie to, ką mes šiandien vadiname ekologine katastrofa. Viena išeičių iš šios situacijos būtų radikalus modernios civilizacijos nutraukimas, jos sustabdymas. Kitas kelias – pačio diskurso pakeitimas: siūlomi mažieji pasakojimai arba mikrologijos, kuriose yra daug paralogizmų, o vienas esminių jų bruožų – bet kokių monopolijų draudimas: kultūrinių (pvz., Holivudo), technologinių (pvz., Google ir kt.). Tęsiant pranešėjo mintį galima pažymėti, kad labai netikėtai modernią civilizaciją šiuo metu pristabdė visai ne žmonės, kurie galėtų įgyvendinti kokius nors gamtai palankius susitarimus, bet mikroorganizmas. Kol COVID-19 virusas grasina žmonių gyvybėms ir ekonomikai, gamta turi galimybę šiek tiek pailsėti.

Alvydas Noreika (VGTU) pranešime „Inžinieriaus psichologija Maxo Frischo romane *Homo Faber*“ nagrinėjo inžinieriaus psichologiją, meninio mąstymo ir inžinerinio mąstymo santykį. Šveicarų rašytojo M. Frischo romanas *Homo Faber* reikšmingas tuo, kad jis yra vienas ryškiausių XX a. II pusės meninių techninio mąstymo kritikos pavyzdžių. Romano protagonistas Walteris Faberis įkūnija tobulą inžinierių, kuris yra visiškai racionalus, nepasiduodantis jokioms emocijoms, niekinantis meną, mistiką, egzotiką – visa, kas vienaip

ar kitaip susiję su emociniais išgyvenimais, į viską žvelgiantis moksliskai, pragmatiškai ir besidomintis vien tik technika. W. Faberis pasikliauja tik matematika ir moderniąja technika. Jis teikia pirmenybę skaičiavimui, o ne samprotavimui. Pranešėjas klausė: ar W. Faberio įkūnijamas techninio mąstymo modelis yra vienintelis galimas? Ar tikrai techninis mąstymas yra iš prigimties priešiškas emocijoms ir menui? Ar negalima įsivaizduoti techninio mąstymo, kuriame tilptų ne tik mokslinis racionalumas bei praktiškumas, bet ir emocionalumas, rimtas domėjimasis menu? Remiantis Amerikos lietuvių sociologu Vytautu Kavoliu ir postpozityvistine mokslo filosofija (Mary Hesse), buvo įrodinėjama, kad romane *Homo Faber* eksplikuojamas techninio mąstymo modelis yra tik vienas iš galimų variantų. Įmanomas ir jam priešingas modelis, kuriame mokslas ir praktiškumas dera su emocijomis bei menu. Galima atrasti ir gamtos, ir techniniuose moksluose metaforinio, poetinio mąstymo elementų, estetinių sprendimų. Inžinierius yra tam tikros rūšies poetas. Jis irgi valdomas įkvėpimo, mąsto metaforomis, neabejingas vaizduotės žaismui ir ne mažiau nei poetas gali patirti grožį bei kūrybos džiaugsmą.

ONTOLOGIJA IR TECHNOLOGIJA

Vytautas Rubavičius (LKTI) skaitė pranešimą „Ontologija, kapitalizmo technologija ir *Vien tik Dievas tegali...*“ Graikai ieškojo atitikimo tarp daikto ir mąstymo, modernybėje – subjektas įtvirtina savo viešpatavimą objekto atžvilgiu ir pasaulį paverčia apskaičiuojamu, ištiriamu dalyku. Naujaisiais laikais objektas yra tik tai, ką galima moksliskai tirti, todėl juo tampa ir pats žmogus. Šiuolaikinio mokslo tikslas yra paversti objektus galimais pažinti ir perdirbti, tai tampa ir politikos, ir švietimo tikslu. Modernybėje įsitvirtina kapitalizmo socioekonominė sistema. Gamyboje naudojamas mokslinis-pažintinis projektavimas, taip pat tokia projektinė mąstysena yra diegiama švietimo sistemoje. Technikos raida turi savitą logiką, kuri nepriklauso nuo mūsų valios – mes negalime pasirinkti turėti ar ne kokią nors technologiją, jeigu nuo jos tiesiogiai priklauso mūsų darbas ir apskritai gyvenimas. Klausimas – kiek mes suvokiame savo ryšį su technika? Kapitalizme žmogaus valia yra nukreipta siekti objektyvaus gamybinio projekcinio vyksmo. Objektinis pasaulis yra perdirbamas pasaulis, jį galima apskaičiuoti, perskirstyti išteklius. Žmonės tampa žmogiškaisiais ištekliais. Žmogiškųjų išteklių ir žmogaus teisių diskursai niekaip nesusiję. Pranešėjas aptarė M. Heideggerio teologines išvalgas ir jo poetinį mąstymą kaip tam tikras alternatyvas nagrinėtai kapitalizmo ontologijai.

Naglis Kardelis (VU) pranešimą „Išvysti Esmo liepsnovaizdį: Arvydo Šliogerio pamokos filosofijai“ skyrė neseniai mus palikusio filosofo kūrybos analizei. Pranešime buvo apjungtos ontologinė ir technologinė tematikos. Techniką pranešėjas nusakė kaip gebėjimą rutiniškai, mechaniškai apvaldyti kokią nors sritį. Netechninis požiūris geba spontaniškai, poetiškai, neinstrumentiškai, nemanipuliatyviai, nerutiniškai spręsti vieną ar kitą problemą. A. Šliogerio mąstymas, pasak N. Kardelio, technikos problematikos kontekste yra paradoksalus. Jo filosofija yra techniškai rafinuota – tai mąstymas, kuris negali būti lengvai pakartojamas, jis yra techniškai virtuoziškas. A. Šliogerio požiūris į techniką buvo panašus kaip M. Heideggerio, bet kartu ir radikalesnis, – jis technikos nemėgo. A. Šliogeris akivaizdumą susieja su etiniu kontekstu – jis nėra tokio mąstymo atstovas, kuris technologiškai skverbiasi gilyn į daiktą, jis paviršiaus mąstytojas, steigiantis minimalistinį ir mąstymo, ir būties būdą. Tai, kas atsiveria jusliškai, A. Šliogerio požiūriu, kas nepalytėta kalbos – tai yra anapus mito, anapus iškreipiančio naratyvo, anapus ideologijos, anapus manipuliacijos. Tai turi ir etinę prasmę – žmogus gali gyventi taikoje ir ramybėje su daiktais, kurie atsiveria jam.

Lina Vidauskytė (VU) pranešime „Modernios technologijos ir mitinė sąmonė“ rėmėsi filosofo W. Benjaminio nebaigtu veikalu *Pasažų projektas*. Kaip teigė autorė, kalbėdami apie techniką, technokratus, techninį mąstymą dažniausiai turime mintyje ir tam tikrą specifinę racionalumą, išskaičiavimą, siauro akiračio nulemtą manipuliavimą, bet jokiais būdais išvardytuose dalykuose neįžvelgiame mitiškumo ar panašumo su mitiniu mąstymu. Atrodytų, kad tai yra absoliučios priešybės. W. Benjaminas tiria Paryžių kaip modernybės arba XIX a. sostinę – sostinę ne geografinę, bet laikmečio prasme. Paryžius, kaip XIX a. sostinę, pasibaigus revoliucijai, Napoleono karams, išgyvenantis gana audringą modernizacijos laikotarpį, kuria naują gyvenimą: atnaujinamos gatvės, tiesiami geležinkeliai, klesti tekstilės pramonė. To laikmečio technika ir mokslas (matematika) labai glaudžiai jungiasi su įvairiais utopiniais socialiniais projektais (furjeristai, sensimonistai), kurie vėliau išauga į socialistines marksizmo utopijas, įgyvendintas Sovietų Rusijoje. W. Benjaminas, labai preciziškai surinkęs medžiagą, parodo, kad racionalumas, kurio turėtume tikėtis iš modernių technokratų ir gamtos bei matematikos mokslų atstovų, yra ne visai racionalumas. Galėtume teigti, kad racionalumas dažnai yra tuščia sąvoka, kuriai kiekvieną kartą reikėtų suteikti istorinį turinį. Pranešėja atskleidė, kad XIX a. Prancūzijos inžinieriai pasižymėjo ryškia mitine, religine ir utopine mąstysena.

Žilvinas Svirgaris (VU) parengė pranešimą „Instrumentali ontologija: kas toliau?“. Pranešėjas pažymėjo, kad technologija atveria neįtikėtinų galimybių, klausė – kokia už tai yra mokama kaina? Destruktyvūs pokyčiai – ekologinė katastrofa, giminės sampratos nykimas – rodo augantį žmogaus susvetimėjimą su gyvenamuoju pasauliu ir su pačiu savimi. Tad svarbu suprasti, kaip šie pokyčiai yra susiję su technologijos ontologija, ar jie yra neišvengiamas jos plėtros rezultatas, ar tai trumpalaikis neapsižiūrėjimas, kuris įvertintas ir suvoktas normalizuosis. Neretai manoma, kad žmogus kuria techniką remdamasis savo patirtimi. Tačiau, anot Ž. Svirgario, tiksliau būtų sakyti, kad technikos kūrimas, pavyzdžiui, oro arba geležinkelių logistika, remiasi ne žmogaus gyvenimiška patirtimi, o teoriniais modeliais. Teoriniai modeliai nėra susiję su žmogaus patirtimi, jie konstruojami remiantis moksliniais apibrėžimais ir teoremomis. Moksliniai postulatai taip pat nėra susiję nei su žmogaus gyvenamuoju pasauliu, nei su žmogaus tiesiogine patirtimi. Kitaip tariant, kuriant techniką naudojamos skaičiavimo sistemos ir pati technika. Žmogus čia yra ne tarpinė grandis, kaip gali pasirodyti, o veikiau stebėtojas, nes skaičiavimai turi nepriklausyti nuo vieno ar kito žmogaus subjektyvaus požiūrio. Vadinasi, technologija kuria technologiją. Tarp žmogaus ir technologijos yra milžiniškas atstumas, kuriame viešpatauja nuasmenintas teorinis tarpininkas, jis ir nulemia jau minėtą susvetimėjimą. Technika yra kitokio masto fenomenas nei pats žmogus, su pačiu žmogumi ji tiesiogiai nėra susijusi. Žmogus naudoja technologiją instrumentiškai. Tad norėdami geriau suvokti technologijos ontologiją turime nagrinėti, kokia yra instrumentalumo ontologija.

Tomas Sodeika (VU) pranešime „Postsekuliarybės biotechnologinės ištakos (Jürgeno Habermaso perspektyva)“ nurodė, kad 2001 m. spalio 14 d. pasakioje kalboje „Tikėjimas ir žinojimas“ J. Habermasas šiuolaikinę Vakarų visuomenę įvardijo kaip „postsekuliarią“, pripažindamas, kad jo paties anksčiau propaguotas požiūris, esą šiuolaikiniame pasaulyje religija yra negražinamai marginalizuota, nėra pagrįstas. Dar daugiau – modernių technologijų pažanga sukuria situaciją, kurioje sekuliarus mąstymas yra bejėgis, todėl reikia religijos pagalbos. Pranešėjas siekė parodyti, kad tokio religijos „reabilitacijos“ proceso ištakomis galima laikyti naujųjų biotechnologijų, įgalinančių manipuluoti žmogaus genomu, atsiradimą. Galime pastebėti tam tikrą atsiveriančią bedugnę – kuo toliau, tuo labiau darosi akivaizdu, kad esame beviltiškoje situacijoje – ir neišku, ar net M. Heideggerio minimas kažkoks Dievas dar

mus gali išgelbėti: atsiradus galimybei genų inžinerijos metodais perkurti / modifikuoti ar sukurti žmogų, buvo suardytas bet koks žmogaus aprioriškumas, nebeliko galutinio stabilaus prasmės pagrindo, į ką buvo orientuota klasikinė filosofija, pateikdavusi įvairius atsakymus į klausimą – kas yra žmogus?

MEDIJŲ TECHNOLOGIJOS

Nida Vasiliauskaitė (VGTU) pranešime „*Netikros naujienos*, arba filosofija – politikos tarnaitė“ pažymėjo, kad „tikrų“ vs „netikrų“ naujienų (*fake news*) tema traukia ir profesionalių filosofų dėmesį. Vyksta diskusijos apie tikslią termino reikšmę, yra ar nėra jo pasirodymas ženklu, kad modernių demokratijų komunikacijoje vyksta svarbūs pokyčiai ir netgi – galima ar negalima jį naudoti. Kaip naujienos gali būti netikros? Ontologine prasme norima pasakyti, kad jos stokoja objekto, jos tam tikru būdu yra nesančios – tai reiškia, kad tai ne naujienos, o kažkas kita. Jas galima gretinti su netikrais pinigais. Naujienos tokiu pat būdu yra netikros. Tai objektas, kuris atrodo kaip pinigai, siekia būti panaudotas ir tam tikru mastu sėkmingai naudojamas kaip ir pinigai, bet tas objektas juo nėra. Čia, pranešėjos manymu, būtų niša filosofiniam klausinėjimui – kas šiuo atveju steigia objekto tikrumą? Jeigu jis neatpažįstamas kaip netikras, tai jis ir funkcionuoja kaip tikras. Kas tiksliai atpažįstama, kai atpažįstamas netikrumas? Kas skiria tikrus pinigus nuo netikrų? Galima būtų atsakyti – tam tikri subtilūs faktologiniai dalykai: siūleliai, vandens ženklai, kokybė ir pan. Kalba eina apie oficialų institucinį ženklumą ir autoritetą – tai jis pasako, ką ir kokio tipo faktūrą laikyti tikru simboliu. Analogiška situacija yra ir su „fake news“.

Liutauras Ulevičius (VU) pranešime „Propagandos technologijos – probleminiai kintančios sampratos aspektai“ nurodė, kad šiuolaikinės propagandos sampratos šaknys sietinos su XIX a. pabaiga – XX a. pradžia, tačiau modernus požiūris ir propagandos technologijų taikymo visuomenėje pasekmės gali būti objektyviai tiriamos tik pripažįstant subjektyvaus informacijos suvokimo barjerus. Propagandos modelyje identifikuoti filtrai turi ir gali būti naudojami „atvirkštinio“ būdu, t. y. dekonstruojant ne tik pačią analizuojamą informaciją, bet ir jos pagrindu formuojamas išvadas. Tokia propagandos fenomeno ir jį kuriančių technologijų samprata leidžia atsiriboti nuo išankstinių nuostatų, sudaro sąlygas objektyviai informacijos analizei, atskleidžia atskirų subjektų bandymus manipuliuoti informacija, ją pateikinti iš anksto „supakuota“ į parinktą „rėmą“ (angl. *frame*) forma. Tačiau toks požiūris į propagandą yra nepriimtinas atskirų ideologijų atstovams, nes atskleidžia jų požiūrio išankstinį šališkumą, kas kelia grėsmę jų užimamoms pozicijoms, atskleidžia jų loginį ydingumą. Pranešėjas siūlė propagandą analizuoti nesivieliant į pasaulėžiūros, arba vertybių, diskursus – tada, jo požiūriu, mes tik turėtumėm vienos propagandos kovą su kita; peržengus vertybinių diskursų konfliktus galima prieiti prie grynai technologinės propagandos sklaidos analizės.

Arūnas Augustinaitis (KSU) pranešime „Dizaininio mąstymo prielaidos ir logika 4.0 revoliucijos kontekste“ teigė, kad technologijos buvo nuo Flinstouno laikų, o dabartiniame pasaulyje esminės tampa informacinės / komunikacinės arba skaitmeninės technologijos, kurios ir yra 4.0 pramoninės revoliucijos pagrindas. Skaitmeninės technologijos leidžia mums susikurti antrąją gamtą, tam tikrą skaitmeninę aplinką. Žvelgiant retrospektyviai galima pasakyti, kad žmogus tapo žmogumi tada, kai pradėjo gaminti informaciją ir informacijos aplinką. Visa kultūra yra medijų gamyba. Technologija pati savaime yra medija. Kuo aukštesnio lygio technologijos, tuo aukštesnio lygio yra ir medijos. Kuo mes labiau suskaitmeninam savo pasaulį, tuo labiau jis tampa medijų pasaulis. Nepaisant skaitmeninių technologijų, iki šiol mes tiksliai nežinome, kas yra informacija. Ji nėra nei materija, nei energija. Žmonės pažįsta,

jie turi žinių, vaizdinių, suvokimą, potyrių. Kokiu būdu visa tai tampa informacija – didelė paslaptis. Skaitmeninis pasaulis randasi mūsų akyse, bet mes nelabai žinome, kaip su juo elgtis. Mes jį turime dabar, bet kas tai yra? Šiandien mes turime informacinę komunikacinę Mido³ auksą. Prie ko prisiliečiam, iš karto suskaitmeninam tą pačią akimirką. Visa tai pavirsta komunikacija, medijomis.

Ilna Valantinaitė, Vida Navickienė, Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė (VGTU) pranešime „Studijų proceso technologizacijos veidrodžio efektas studentų požiūriu“ pristatė savo atliktą tyrimą, kurio pagrindinis tikslas – išsiaiškinti studentų požiūrį į virtualią mokymo aplinką (VMA), kaip neatsiejamą nuo vis labiau technologizuojamo studijų proceso. 180 studentų buvo paprašyta pateikti nuomonę tam tikrais klausimais. Atsakymai buvo sisteminami, išskirtos įvairios kategorijos, subkategorijos, gauti duomenys apibendrinti. Atliktas tyrimas leido identifikuoti kai kuriuos VMA privalumus ir trūkumus. VMA privalumai: patogumas – studentas gali pasirinkti užduoties atlikimo laiką, mokymosi tempą, daryti pertraukas tada, kada nori; informacijos kokybės aspektas – informaciją atrenka dėstytojas, ir studentas gali būti tikras, kad ta informacija bus kokybiška; VMA pateikta informacija yra koncentruota; pateikiama ir alternatyvi medžiaga, kt. VMA trūkumai: mokydamiesi virtualioje aplinkoje studentai dažnai pasigenda kito žmogaus, profesionalo, dėstytojo, kuris galėtų gyvai paaiškinti įvairius dalykus. Betarpiška komunikacija studentui yra labai svarbi. Dėl VMA prastėja bendravimo įgūdžiai, nesijaučia gyvybiškumo diskusijose. Nors teisiniai dokumentai, reglamentuojantys studijų procesą, ir aukštojo mokslo politika skatina VMA, tai tėra viena iš mokymosi formų, deja, ne pati tobuliausia.

IŠVADOS

Konferencijos dalyviai parodė, kad technika ir technologijos yra persipynę su kone visais kultūros plačiąja prasme reiškiniiais, tad ir jų analizei reikalingos interdisciplininės priegos derinat technikos ir gamtos mokslų metodologijas su socialinių bei humanitarinių mokslų teikiama analizės instrumentais. Konferencijos pranešimuose šis interdiscipliniškumas buvo itin juntamas. Pranešėjai atskleidė analizuojamų technikos ir technologijos reiškinių sudėtingumą, paradoksalumą, atvėrė įvairias technikos ir technologijos reiškinių vertinimo galimybes. Konferencijoje dominavo teorinio pobūdžio pranešimai. Daugiausia pranešėjų buvo iš filosofijos mokslo srities, kiek mažiau iš socialinių mokslų (sociologija, komunikacijos mokslai, edukologija), kai kurie pranešimai rėmėsi empiriniais tyrimais. Daugiausia dėmesio buvo skirta technologijų etikai: parengti atskiri pranešimai arba prie šios temos pranešėjai priedavo nagrinėdami kitas temas; daugelis pranešėjų sutiko, kad technologijas turime kontroliuoti, ypač dirbtinį intelektą, nes jis turi būti orientuotas į žmogaus gerovę ir papildytas tam tikromis etinėmis taisyklėmis, moralės normomis.

Literatūra

1. Banerji, D. 2019. 'Posthuman Perspectivism and Technologies of the Self', *Sophia* 58(4): 737–742.
2. Honnacker, A. 2020. 'Pragmatic Humanism and the Posthumanist Challenge: Between Biocentrism and the New Human Being', *Contemporary Pragmatism* 17(1): 70–84.
3. Kačerauskas, T. 2018a. „Komunikacija ir perspektyvizmas“, *Logos* 97: 65–71.
4. Kačerauskas, T. 2018b. „Luomai ir klasės medijų aplinkoje komunikacijos diskursų požiūriu“, *Logos* 96: 109–117.

³ Aliuzija į senovės graikų mitinį pasakojimą apie karalių Midą.

5. Kačerauskas, T.; Mickūnas, A. 2020. *In Between Communication Theories Through One Hundred Questions*. Basel: Springer.
6. Kačerauskas, T. 2019a. 'Alternative Schools of Communication: Philosophical Aspects', *Vestnik tomskogo gosudarstvennogo universiteta-Filosofiya-Sotsiologiya-Politologiya – Tomsk State University Journal of Philosophy, Sociology and Political Science* 49: 92–100.
7. Kačerauskas, T. 2019b. 'Ethics in Business and Communication: Common Ground or Incommensurable?', *E&M Ekonomie a Management* 22(1): 72–81.
8. Markuckas, M. 2020. 'The Philosophy of the Enlightenment as a Paradigm of Transhumanism', *Problemos* 97: 186–197.
9. Soares, L.; Wendell, E. 2020. 'Transhumanism and the Anthropological Question', *Revista de filosofia aurora* 32(55): 36–61.

EDVARDAS RIMKUS

Technique, Technologies, Ontology: Philosophical, Sociological and Communicative Aspects

Summary

The article gives a review of scientific conference 'Technique, Technologies, Ontology: Philosophical, Sociological and Communicative Aspects' held at the Lithuanian Academy of Sciences. The text represents the course of the conference and the main thoughts of speakers. The topics explored in this scientific event were the following: human being and biorobots, ethics of technology, the conception of human in transhumanism, paradoxes of media technology, technological thinking and catastrophes of humanity, the psychology of engineer in literature, technology of capitalism, philosophy of A. Šliogeris, modern technologies and mythical consciousness, ontology of instrumentality, postsecularity and biotechnologies, fake news, technologies of propaganda, human being and information technologies, technology of virtual learning environment in the process of studying.

Keywords: technique, technologies, ontology, ethics, media, communication, society